

Сања Глигић

Правни факултет, Универзитета у Београду, Београд – Србија

e-mail: gligic@jus.bg.ac.rs

ПРОПИСИ О КИНОВИЈСКОМ ЖИВОТУ И КАЖЊАВАЊУ МОНАХА*

Апстракт: Св. Сава, под утицајем цариградског (Евергетидско-Студијског) и Јерусалимског типика, поклања српским манастирима Карејски, Хиландарски и Студенички типик. Ови црквено-правни споменици представљају базу правила о животу и непослушању монаха због чега су кажњавани. Међутим, да би се заокружила целина теме црквено-правних прописа о монаштву за време владавине династије Немањића (1168-1371), у раду су обрађени Синтагма Матије Властара и Душанов Законик, у циљу уочавања сличности и разлика у односу на претходно законодавство посвећено овом питању.

Кључне речи: монах, игуман, Хиландарски типик, киновија, кажњавање.

Увод

Уобичајено је, зарад спасења народа, да верници мисле за монахе да су они најпозванији да укажу на људске грехе, али поставља се питање шта се дешава када монах згреши? Како каже Св. Јован Лествичник: монасима су анђели светиња, а осталим људима је светлост монашки живот.¹ Само незнање и намерно пренебрегавање двехиљадегодишњег предања и живота цркве могу да оспоравају супротан став према монашкој схими или према исихастичком и богосужбеном њеном карактеру. Међутим, за монаха је, понекад опасно да се оптерећује грешкама сопственог народа, јер себе почиње да доживљава као судију грешном свету, а „судити, значи бестидно својатати Божје право, а осуђивати, значи упропашћавати своју душу“.²

У складу са учењем Св. Атанасија Атонског, киновија подразумева заједницу у свим областима живота монаха, начело потпуног колективизма, једнакости и равноправности, у свим унутрашњим и спољним односима, условљено апсолутним потискивањем индивидуе са њеним посебним интересима и претензијама. Пошто су монаси људи који су се ради остварења виших хришћанских идеала одрекли света и свега у свету неопходно је сагледати прописе о њиховом кажњавању када згреше. Притом, како сврха казне може бити *talionis* („кажњавам вас јер сте грешили“) и *praevinire* („кажњавам вас да не бисте грешили“), важно је истаћи да је у канонима

* Рад је настао у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Београду: „Идентитетски преображај Србије“.

1 Лествичник 2008, поука 276.

2 Исто, поука 10.

прихваћено друго гледиште.³ Као што је за тајну монашког усавршавања потребан благослов манастирских органа, тако они имају и *iuspuniendi* (право кажњавања), односно надлежни су за судско-дисциплинску власт у манастиру. Кажњавањем се превенција постиже на тај начин што се одређеном казном (*τιμωρία*) тежи ка томе да се монах поправи, како би опет задобио изгубљено добро које само у киновији може да нађе.

Средњевековно српско монаштво, премда чини део источњачког монаштва и налази се под његовим утицајем, има и своје специфичне особености по којима се разликује од византијског, бугарског и осталих. Један део црквено-правних споменика Св. Сава је посветио организацији правне структуре Српске цркве. Они се односе на оснивање манастира и регулисање монашког живота. То су Карејски, Хиландарски⁴ и Студенички типичи. Прво је написао типик за Карејску исихастирију⁵ (1199/1200) и он представља плод његовог самосталног законодавног стваралачког рада, а потом Хиландарски (1199/1200), па Студенички (1208) који у себи садрже „Житија Светога Симеона“. На њима је Сава радио још као светогорски монах-испосник, далеко од световног живота српског народа.⁶ Међутим, пошто је питање кажњавања монаха везано и за шири проблем рецепције византијско-римског права код Срба и његовог усклађивања с правним сазнањем и наслеђеним нормама српског обичајног права,⁷ неопходно је проучити Синтагму Матије Властара⁸ и Душанов Законик,⁹ јер и ови

3 Прво гледиште – одмазда, било је карактеристично за најраније правне кодексе који су подразумевали талионско кажњавање („око за око, зуб за зуб“).

4 Овај типик написан је писмом и правописом архаичнијим од Карејског типика који је сачуван у Савином оригиналу и вероватно представља први хиландарски препис оригинала. Њега је Сава највероватније понео са собом у Студеницу око 1206. Мошин 1979, 109.

5 Да је Карејски типик настао пре Хиландарског, сведочи и сам Св. Сава у глави 42: „и начиних овај уставац, како треба да се владају они који хоће да живе у овој ћелији“, где прописује хиландарском братству право суспендовања и замене евентуалног неподобног келиота (не „испуњава овај устав, који написах, овде у овој ћелији“). Последње речи ове реченице – „у овој ћелији“ указују на то да је Хиландарски типик Св. Сава писао у Карејској ћелији, после завршетка рада на Карејском типикју.

6 Већи део Хиландарског и Студеничког типика су истоветни, јер им је у основи исти изворник – Евергетидски типик цариградског манастира Богородице Благодетельнице. Овај типик Сава је изучавао током свог боравка у Цариграду, а настао је као плод реформе Студијског типика који је Св. Атанасије Атонски, око 1000. године узео за главни део устава Свете Горе. Нешто касније, цариградски патријарх Алексије Студита реформисао је Студијски типик и применио у својој задужбини – манастиру Св. Богородице у Цариграду. У основи Евергетидског типика налази се и Јерусалимски типик (Типик Св. Саве Освећеног), значајан по томе што је од пећког архиепископа Никодима, после 1318. године, уведен у праксу српске цркве. Дакле, на Савин рад утицали су цариградски (светогорско-студијски) и јерусалимски типичи. Савић 2016, 210-116; Доментијан 1865, 180; Ракићевић 2015, 300-308; Теодосије 1973, 168; Грујић 1936, 291.

7 Као седамнаестогодишњи дечак, Растко је први пут отишао на Свету Гору где је проучавао старословенске преводе византијских закона: Еклогу из VIII века и Прохирон из IX века који су били уврштени у старословенске преводе номоканона. Доментијан 1938, 125.

8 Синтагма светогорског монаха Матије Властара састављена је 1335. године у Солуну и презентује зборник византијског права у чији састав су ушли Прохирон, Василике и Новеле написане за време Македонске династије. Скраћена Синтагма чини саставни део Душановог законодавства и тиме показује утицај рецепције византијског права на српско право. Острогорски 1947, 445. У раду су обрађене одредбе Потпуне Синтагме која у глави М-15 приказује киновију и кажњавање монаха, а Скраћена у глави М-7. Овакав приказ био је неопходан зато што је велики број одредби који се односи на киновију и кажњавање монаха избрисано из Скраћене Синтагме. Међутим, да би се стекла комплетна слика о Душановом законодавству у закључним

споменици садрже правне прописе о киновијском животу српских монаха и њиховом кажњавању.¹⁰

Познато је да је цар Стефан Душан био највећи манастирски приложник међу Немањићима.¹¹ У повељи Карејској Ћелији из 1348. године пише како је од почетка своје владавине „раждежен“ љубављу према свим црквама, а нарочито срдечно и свом душом према светогорским манастирима.¹² Почетне речи Законика, да се „очисти хришћанство“ могуће је да означавају тежњу да се од Србије, по примеру Византије, направи црквена држава.¹³ Без обзира на то што његова црквена политика можда није толико национална као она коју је пропагирао Св. Сава,¹⁴ не сме се заборавити да њему припада један од најважнијих аката из историје српске цркве - оснивање патријаршије. Сем тога, оваквим изучавањем извора заокружила би се целина теме црквено-правних прописа о монаштву за време владавине династије Немањића (1168-1371).

Прописи о киновији (*киноџиа*)

Могло би се слободно истаћи да је српско монаштво искључиво киновијско.¹⁵ Хиландарски типик налаже да ова заједница има своје сталне и редовне манифестације у облику богослужења, редовних оброка у манастирској трпезији рада.¹⁶ Али, у оквиру рада који обављају, монаси имају и заједничке обавезе – брига за сиротињу и путнике, да им дају храну, конак, одећу и пруже болничку негу.¹⁷ У оба манастира – Хиландару и Студеници сиротиња је свакодневно добијала оброк хлеба и вина и снабдевана је изношеном одећом и обућом манастирског братства.¹⁸ Исхрана сиротиње била је обавезна и по Душановом Законику уз претњу игуману да ако о овоме не води рачуна треба да се „одлучи од сана“ (свргне са своје функције).¹⁹ Обавезе монаха се у Синтагми проширују и на преписивање светих књига (на овај начин могу учити из њих) или бављење занатима који им приличе, јер: „испразна мисао не рађа ништа добро“.²⁰ Овај

разматрањима указано је на одредбе Потуне Синтагме које су сачуване у Законику и Скраћеној Синтагми.

9 У Душановом Законику неколико чланова се односи на манастире, а важни су јер су засновани на грчким законима, углавном на одредбама Василика које недостају у Синтагми. Соловјев 1998, 407.

10 У периоду између настанка типика и ова два правна споменика из XIV века, Св. Сава је написао Номоканон којим је заокружено правно уређење српске цркве. У раду није обрађен овај црквено-правни споменик зато што он из више разлога представља посебно питање.

11 Душан је након пада Сера (1345), у зиму 1347/8. године, посетио заједно са царицом Свету Гору и даривао манастире, међу којима највише Хиландар. При манастиру је основао болницу и доделио јој нарочите приходе. Јиречек 1952, 72.

12 Новаковић 1912, 472.

13 Новаковић 1898, 49.

14 Петровић 1986, 11.

15 Пустинячког монаштва готово није ни било у средњовековној Србији и једини познати пустињак за време Немањића је Св. Петар Коришки. Његово житије је написао монах Теодосије, за кога се узима да може бити истоветан са писцем житија Св. Саве. Новаковић 1871, 320-346.

16 Ова испољавања киновије обрађена су у главама 4-11, 22, 27, 31-33. Свети Сава 2008, 54-70, 83, 86, 89-92.

17 Исто, главе 33 и 40. Више о харитативној делатности Хиландара видети у Гранић 1998 б, 179.

18 Гранић ово назива установом милосрђа коју је српска православна црква преузела по угледу на Грчку. Гранић 1998 ф, 72. 1998.

19 Чл. 28. Душановог Законика. Новаковић 1898, 27.

20 М-15, новеле. Властар 2013, 304.

црквено-правни споменик изричито прописује: „заповедамо да у свим оним манастирима који се називају општежителним, у складу са монашким правилима, сви живе у једној кући и да се заједно хране и да у једној кући сви одвојено у постелима спавају, да би једни другима могли да посведоче непорочан живот. Све ово треба да буде и у женским манастирима.“²¹ Како је познато да су светогорски и студенички калуђери играли важну улогу на законодавном сабору 1349. године, велики број прописа садржаних у типцима Св. Саве можда је још тачније и одлучније одређено у Душановом Законику, а поједине од тих права и обавеза потврђују се и у многобројним манастирским хрисовуљама српских владара пре издавања овог законика.²² Законик наређује одржавање општежитија, поштовање типика и осталих закона, као и договарање игумана са осталом браћом, а прецизира и да се закон општежитијски постави монасима у зависности од тога какав је манастир.²³

Специјални положај заузима монах у Карејској ћелији коју је Св. Сава основао за усамњенички монашки живот. Разлика између ових монаха и оних који живе у манастиру (општежићу) огледа се у томе што келиоти своје молитве врше у ћелији.²⁴ Међутим, на Светој Гори су у периоду од X до XII века постојале две групе келиота: они који су у односу на манастире били независни и они делегирани од својих манастира у објекте манастирског власништва.²⁵ Келиот у Карејској ћелији, како је нормирано одредбама Карејског и Хиландарског типика,²⁶ има потпуну независност од административне и судске власти светогорског прота и хиландарског игумана, али овим није потпуно прекинута каноничка веза ова два црквено-правна споменика. Наиме, избор и уклањање недостојног келиота (нпр. *a priori* се из круга кандидата искључује неписмени монах) прелази на игумана и братство манастира Хиландара. Аналогно томе, манастир треба радовно да даје ћелији 60 литара уља годишње за кандило Св. Сави Освећеном и по потреби брашно и уље. Међутим, ово питање материјалних обавеза Хиландара није на исти начин регулисано у типцима. По Карејском, манастир Хиландарски материјално помаже ћелију, али нема власти на њом, а у складу са Хиландарским типиком не постоје узајамне обавезе, уз претњу: „Ако ли прекршите ову заповест, увредићете место оно, и нека вам је супарник на страшном суду преподобни Сава и ја смерни!“²⁷

Као што је за свету тајну брака неопходан благослов цркве, да би подвиг двоје личности које улазе у живот по природи уродио плодом, утолико је неопходнији благослов цркве за тајну монашког усавршавања да би монах могао савршеније да хода путем посвећења Христу. Зато постоји поредак пострига који не заостаје за осталим светим тајнама. Структура обреда, уз много сличности са обредом крштења (усмена поука, завет, постриг косе, појање химне „Ви који се у Христа крстите, у Христа се обукосте“, земни поклон пред Јеванђељем), сведочи, као што се изричито у њему наводи, да је монашење „друго крштење“ и да се њиме обнавља благодат крштења.

21 Исто, 302.

22 Соловјев 1926, 141.

23 Ово је приказано у чл. 15. и чл. 36. Новаковић 1898, 19, 34.

24 Мирковић 1934, 57.

25 Гранић 1998 е, 242-243.

26 У питању је глава 42 Хиландарског типика, Свети Сава 2008, 101-102.

27 Пошто је Хиландарски типик написан после Карејског могуће је, како истиче Мирковић, да је тиме Сава желео да успостави потпуну независност ћелије, јер је она имала довољно прихода. Ипак, треба поменути и мишљење Грујића који сматра да је можда комплетна глава 42 Хиландарског типика уметнута у типик после Савине смрти када су се промениле прилике у односу на период писања Карејског типика. Мирковић 1934, 8; Грујић 1935, 48.

Наравно, аколутија монашења, без обзира на то што није канонички фиксирана обухвата поред полагања обета, пострижење и облачење у монашку ризу.

У Хиландарском типиксу, за разлику од Синтагме и Душановог Законика нема помена о условима за ступање у монашки чин. Вероватно је Св. Сава овако поступио зато што је ово питање униформно решено од стране појединих светогорских типика.²⁸ Душанов Законик помиње да искушеници који су из манастирске метохије не могу да живе у том манастиру него морају да иду у друге, те да се без епископовог благослова не могу пострижавати ни мушкарци ни жене.²⁹ Док се у Синтагми истиче: да добна граница није препрека за ступање у монашки чин, да робови не могу постати монаси без одобрења њиховог власника, као и да ниједном хришћанину, ма какве грехе имао, није забрањено да живи монашким животом.³⁰

Према дефиницији Хиландарског типика, сврха искушеништва је испитивање и констатација да ли кандидати могу да испоштују услове предвиђене за живот и чување манастирског поретка. Непознати кандидати после седмог дана у манастиру добијају плашт, шлем и посао сразмерно њиховој снази и умећу. По протеклу шест месеци, уколико покажу искушавањем позитиван резултат, могу бити примљени у манастирску заједницу од стране игумана, али се пре тога морају опширно исповедити.³¹ У Синтагми је овај рок резервисан само за оне који су чинили бројна добротина, а општи рок од три године прописан је да искушеници морају да носе световну одећу. Једино се за оне који су тешко оболели каже да не треба одлагати примање монашке схеме.³²

Искушеник, при ступању у монашки чин добија од манастира расу и кошуљу, док браћа добијају за набавку одела „по један перпер“.³³ У Хиландарском типиксу није прецизиран број монаха. Уопштено се напомиње да не треба да буде већи од онога што би манастир могао материјално да издржи, али се истиче и да се ослободе оних који се нису добро показали: „Боље је један који чини вољу Господњу, него множина безаконика.“³⁴ Чланство у манастиру престаје смрћу, прелазом у други манастир, иступањем из монашког реда и искључењем из манастирског братства.³⁵

У уводном пасусу овог поглавља напоменуто је да киновију чини управо то што монаси иду заједно на богосужења, обедују у заједничкој трпези и заједно раде. Одлазак на богослужење, заједно са покајањем у облику исповести и тајном причешћа верска је дужност сваког монаха. Према одредбама Хиландарског типика, свакодневно исповедање монаха врши сам игуман или нарочито за ову сврху, из средине тамошњег братства, постављено лице. Прво велико исповедање монаха обавља се непосредно пред сам акт монашења.³⁶ Монаси су дужни што чешће приступати тајни свете евхаристије, али они који су грешни боље да се причећују мање (једном недељно). Игуман има право да ускрати причест оне кога сматра неспремним и неспособним за примање ове тајне. Пре приступања, неопходно је да монах добије опроштај од игумана, а они који подлежу разним страстима (срамне мисли, гнев, оговарање, лаж, непристојан смех, јарост, сраман

28 Гранић 1998 а, 162.

29 Видети чл. 18. и чл. 196. Новаковић 1898, 21, 145.

30 Све одредбе посвећене овим питањима налазе се у делу слова М, глава 15. Властар 2013, 292-293.

31 Видети главу 37. Свети Сава 2008, 95-96.

32 М-15, прво-другог сабора 5 правило. Властар 2013, 293-294.

33 Хиландарски типик, глава 27. Свети Сава 2008, 86.

34 Исто, глава 25.

35 Гранић 1998 а, 169.

36 Видети главе 6 и 7. Свети Сава 2008, 59-63.

говор) треба што пре да приступе тајни исповести, те причешће могу добити тек пошто су се ослободили ових страсти.³⁷

После места заједничке молитве, трпеза је јако важан део киновијског манастирског живота. Трпезар служи за трпезом и пази да сваки монах на време буде у трпези, јер свако неоправдано закашњење и недолазак повлачи за собом казну. Према опису Хиландарског типика браћа по свршеној литургији у подне, након прочитаног псалма и мале молитве, седају за трпезу, по реду одређеном од игумана, и једу приложена јела. Закашњење на псалам и молитву није дозвољено. За време читања текста браћи је забрањено свако сметање и нарушавање потребне тишине, да не би била доведена у питање духовна корист од читања текста. Једино игуман има право да говори приликом оброка и да поставља браћи питања која морају бити кратко формулисана. Долазак на вечеру није обавезан за све. Монаси који се увече уздржавају од јела разрешени су присуства вечери.³⁸ Искушеницима се одмах на почетку њиховог искушеништва сразмерно њиховој снази додељује прикладна служба. Игуман треба да посматра да ли они поверену службу врше смирено и са трпељивошћу, те да резултат рада буде разлог за њихово примање у монашки чин.³⁹

Различито од услова постављених за избор келиота у Карејској ћелији, приликом избора игумана (*ἡγούμενος*) у Хиландару могао се бирати и неписмени монах, „макар се он тек постригао“, „јер Бог може и од камења подићи децу Авраму“.⁴⁰ Прописује се да као кандидат може доћи у обзир само онај брат који се према општем суду братства показао опробан у „врлини, правди и преподобију“, те да се старост, снага, племенити рад, углед, материјални принос и неумешност у вођењу спољашње манастирске управе не могу ни под којим околностима квалификовати као сметња за избор. По Хиландарском типичу, упражњено место игумана попуњава се искључиво избором (никако постављењем), а изборно тело је састављено од економа, еклизијарха и 10-12 најстаријих монаха.⁴¹ Овде постоји разлика у односу на Студенички типик који прописује да у избору игумана учествују још и владар, епископ и још неколико игумана угледних манастира.⁴² Избор се врши у светом храму и завршава када сви присутни изјаве: „Достојан!“ Тада кандидат стаје на игуманско место и браћа га целивају. Он од тог момента постаје природни заступник манастира, у његовим спољашњим односима, како према црквеним тако и према државним властима.

Власт игумана суштински је доживотна и може престати смрћу, изузетно оставком на положај (у принципу не сме напуштати своје стадо)⁴³ и правноваљаним актом свргнућа с игуманске катедре или искључењем из цркве.⁴⁴ Поштујући канонска правила, игуман има управну и судску власт. У оквиру управљања манастиром (извршна власт) разликују се његова наредбодавна и надзорна власт. По Хиландарском типичу, игуман има право додељивања монашког чина, право примања у манастирску заједницу монаха који долазе из непознатог или страног манастира, право одпуштања из манастирске заједнице (али тако да ниједан монах не може без знања и изричитог одобрења свога игумана бити примљен у други манастир), као и право управљања

37 Видети главу 5. Свети Сава 2008, 58.

38 Исто, главе 9 и 31.

39 Исто, глава 33.

40 Видети Хиландарски типик, глава 19, Свети Сава, 80.

41 Исто, глава 13.

42 Видети Студенички типик, глава 13. Свети Сава 2008, 111-113.

43 Гранић 1998 d, 231.

44 Последња два случаја биће обрађена у следећем поглављу, зато што се односе на кажњавање.

администрацијом манастирског иметка уз строго придржавање одредби типика. Игуманово самостално располагање манастирским иметком ограничено је једино у случају када се отуђују предмети потребни за обављање богосуђења (нпр. сасуди, иконе, завесе и књиге), јер је у овом случају везан сагласношћу старије браће.⁴⁵ На исти начин у Синтагми регулисано је питање напуштања и одласка у други манастира од стране монаха и још један важан сегмент наредбодавне власти игумана - додељивање монашког чина.⁴⁶ Надзорна власт игумана подразумева вршење надзора над владањем и држањем братства при богослужењима, при обедовању у манастирској трпези, над моралним животом монаха, те над животом и радом манастирских функционера, као и ванредних манастирских опуномоћника и изасланика за специјалне мисије изван манастира.⁴⁷ Душанов Законик истиче да игумани треба слободно да управљају „својом кућом“,⁴⁸ па у складу са тим неће дозволити женама улазак у мушки манастир, мада су од овог правила биле изузете царица и краљица.⁴⁹

Кажњавање

Црквена власт се није мешала у поредак аутономије манастира,⁵⁰ већ је нормирање ове материје потпуно препуштено манастирском законодавству. За доношење дисциплинско-казнених норми у вези са преступима против унутрашњег манастирског поретка меродавно је манастирско статутарно законодавство.⁵¹ Типици садрже дисциплинско-казнене одредбе.⁵² Међутим, за разлику од световног законодавства, казне нису изложене систематски у посебном поглављу, него су поглавља типика која се односе на различите опсеге монашког живота обично предвиђала како преступе против наредба и забрана, тако и одговарајуће санкције.

Пошто су светогорски и остали монаси имали важну улогу у регулисању манастирских права на законодавном сабору 1349. године, када је усвојен Душанов Законик, велики број одредби из Скраћене Синтагме избрисано је у односу на Потпуну Синтагму.⁵³ Вероватно су ови монаси под утицајем типика Св. Саве и правила сличним онима у Синтагми или Василикама (које недостају у Синтагми), али прилагођеним новонасталим месним и временским приликама, дефинисали најважнија питања манастирског живота.⁵⁴

45 Видети Хиландарски типик, главе 20-22, 34, 37 и 41. Свети Сава 2008, 81-83, 92, 95-96, 100-101.

46 Видети М-15, седми сабор 21 правило и новеле. Властар 2013, 297, 303.

47 Хиландарски типик, главе 5-7, 9, 24, 28, 29, 31, 40. Свети Сава 2008, 57-63, 64-67, 84, 87-88, 89, 99.

48 Видети чл. 35. Новаковић 1898, 33.

49 Царица Јелена била је једина жена којој је било дозвољено 1348. године да посети Свету Гору и светогорске манастире. Овај значајан изузетак управо је нормиран у овом члану 195. Душановог Законика.

50 Хиландарски типик дефинише (глава 12) аутономију манастира у том смислу да Хиландар буде слободан од владика и прота (светогорских) и од других манастира и од особних владика (личности истакнутих високим положајем или великим иметком) и да манастир не сме доби право располагања нити царске нити црквене власти, нити које приватне личности. На сличан начин се и у глави 12 Студеничког типика истиче слобода (*свободънь*) манастира.

51 Гранић 1998 с, 220

52 Вероватно се поред статутарног манастирског законодавства, у случајевима правних празнина или као коректив, примењује обичајно право. По свој прилици, игумани су и тумачи казних норми, на које примењују нека од правила тумачења права, као нпр. аналогiju.

53 Видети фусноту 8.

54 Соловјев 1998, 406-407.

Сврха казни прописаних овим споменицима у складу је са канонима који налажу превенцију. Казнама наведеним у раду постиже се: 1) индивидуална превенција – надлежни орган кажњава монаха да би га приволио да се поправи, како би опет задобио изгубљено добро које једино у киновији може да пронађе; 2) општа превенција – утицај на друге монахе из братства да са правог пута не скрену и 3) васпитна функција – штити се углед манастира, јер монах који згреша може својим поступањем понизити тај углед и тиме дати повода неверницима да не поштују вољу божију.⁵⁵

а) Надлежни органи

Након избора игумана обавља се аколутија интронизације на тај начин што он, на позив улази у олтар, изговори низ молитава, чини три дубока коленопреклопљења пред светом трпезом и узима типик и штап.⁵⁶ Овим чином симболично постаје орган који се стара о дисциплини и кажњавању у манастиру, а у зависности од почињеног преступа монаха изриче диоритичку (корективну) или софронистичку (виндикативну) казну.⁵⁷ Њему у обављању неограничене судске власти (дисциплинско-казнене јурисдикције) могу помагати нижи органи, као што су иконом (економ), еклизијарх и трпезар,⁵⁸ али игуман при изрицању казни монасима није ограничен својим братским сабором. Он има дискреционо право примењивања свих у манастирској пракси постојећих казни за све преступе почињене од стране монаха из братства против основних начела монашког живота и специјалних конкретних прописа манастирског устава.⁵⁹ Једино формално ограничење игумана везано је за диспозиције манастирског типика које није овлашћен самовољно модификовати и допуњавати.

Пошто игуман своју судску власт може спроводити и над световним лицима, када дођу на исповест, треба направити разлику између тог поступка и судског поступка оптуженим монасима које можда треба казнити. У првом случају реч је о унутрашњем манастирском суду (*forum internum*) где се на исповести исповедају греси (*αμαρτίες*), а у другом случају у питању је формални спољашњи манастирски суд (*forum externum*) игумана који одлучује о кажњавању монаха за учињене преступе (*ἐγκλήματα*).⁶⁰ На игуманову пресуду није се могла уложити жалба, нити било који други правни лек, а све пресуде у вези са кривицама због кршења унутрашње дисциплине моментално постају правно обавезујуће и извршне.

б) Казне

Систем црквених казни има своју основу у законодавству периода васељенских сабора и по овом питању следи грчко-римско законодавство.⁶¹ Корективне казне су блаже у односу на виндикативне, зато што се првима, како им само име налаже, кривци поправљају, а другима се врши одмазда за учињено теже дело, због чега кривац губи сва или нека права која је услед свог посвећења добио. Од корективних казни најблаже су

55 Ове три сврхе казне Милаш назива: поправљање, застрашивање и чување угледа цркве. Милаш 2005, 110-112.

56 Видети Хиландарски типик, глава 13. Свети Сава 2008, 73.

57 Милаш 2005, 175.

58 Видети Хиландарски типик, главе 9, 14, 15 и 31. Свети Сава 2008, 64-67, 73-76, 89.

59 Исто, главе 5, 7, 9, 14, 17, 23, 24, 28.

60 Милаш 2004, 529.

61 Ово се потврђује у глави М-15, правилу 44. Потпуне Синтагме. Властар 2013, 301.

опомена и укор, при чему се опомињу и укоравају они који треба да се исправе у свом понашању, а само укоравају они којима се том приликом запрети са тежом казном у случају поврата. Епитимија се може применити у облику поштреног поста (кирофагије), метанија или потпуног гладовања са затвором у ћелији, при чему је овај последњи случај дискутабилан, јер и поред вишевековне праксе, у канонима нема помена о њему.⁶² Одлучење је најтежа корективна казна, можда не толико у физичком смислу колико у психичком, зато што има строго канонску основу. Кривац се у одређеном року искључује из учешћа у богослужењима и ускраћује му се тајна свете евхаристије због његове недостојности.⁶³

Постоји већи број виндикативних казни,⁶⁴ али су у правним споменицима обрађеним у раду поменуте само најтеже: свргнуће и искључење.⁶⁵ Разлика између одлучења (*suspensio*) и свргнућа (*degradatio*) огледа се у томе што се првом кривац лишава само неких права која му припадају по служби и хирејархијском степену, а другом казном лишава се свих права која прима сакраменталном хиротонијом приликом рукоположења за служитеља Богу. Уколико се онај ко је свргнут усуди да учини нешто што је везано за његова права пре свргнућа, подвргава се искључењу из цркве, као најтежем облику манастирске казне. У случају изрицања ове казне која се још означава и термином анатема мора се јако водити рачуна, јер се монах искључује из заједнице са Исусом Христом. То би значило коначно одлучење од Христовог тела, односно напослетку искључење из цркве.

Хиландарски типик прописује *modus procedendi* и судски орган надлежан за суђење игуману. Наиме, уколико се покаже да је игуман неподобан и за управу неспособан или се установи да је управљајући манастиром стекао неки иметак, та имовина се конфискује у корист манастира, а братство има право да га свргне са манастирске управе. Исто је предвиђено и за немилостивост и снисходљиво суђење игумана,⁶⁶ док је у Синтагми Матије Властара казна прецизирана само у случају да поступи у супротности са правилима за обављање пострига. У истом правном споменику одлучење је казна уколико игуман не истражи разлог бежања монаха и не врати их у своје стадо: „пошто одговарајућим лековима исцели болесно јагње“.⁶⁷ Одлучење је казна и по Хиландарском типичу за игумана који неоправдано и непотребно дели манастирске ствари и новац,⁶⁸ а казна епитимије је у Синтагми прописана за игумана који нема и свештенство.⁶⁹ Строжија казна предвиђена је у Душановом Законику за оног игумана који је на чело манастира постављен митом. У том случају биће искључени (анатемисани) из црквене заједнице како игуман, тако и онај који га је поставио, али искључење игумана не сме се вршити без учешћа цркве.⁷⁰ Св. Сава је у Студеничком типичу посебно нагласио да се игуман не избацује осим ако

62 Милаш 2005, 225.

63 Исто, 209-244; Гранић 1998 с, 221-222.

64 Милаш, поред ове две најтеже софронистичке казне, помиње и новчану казну, премештај, губитак појединих права у хијерархији и лишење места службе. Због разлике у положају свештеника и монаха ове казне нису биле примерене за кажњавање монаха. Исто, 244-342.

65 Гранић заступа мишљење да је у манастирским типичима од софронистичких казни нормирано једино искључење из манастирске заједнице. Исто, 222.

66 Видети Хиландарски типик, главе 14 и 19. Свети Сава 2008, 73-75, 80-81.

67 М-15, прво-другог сабора 3 и 5 правило. Властар 2013, 293-294, 297.

68 Видети главу 20. Свети Сава 2008, 81-82.

69 М-15, седмог сабора 19 правило. Властар 2013, 295.

70 Чл. 13. и 14. Новаковић 1898, 17-19.

му кривица није велика и не може се исправити, због чега је укорен пред свима или се за своје дело не може покајати.⁷¹

На истом месту где се у Хиландарском типик у говори о игуману таксативно се наводе и правни разлози за свргавање економа по истом поступку: пропадање манастирске имовине због његове лењости, немарности и неспособности, помоћ родбини на штету манастирских добара, поткрадање, залагање и давање другим лицима манастирских добара, развраћање браће, непоковање заповестима и наредбама игумана, откривање и ширење манастирских тајни, стављање своје воље испред манастирског устава или кршење његових одредби, као и склоност телесним страстима и пожудама. Еклизијарх примењује блажа дисциплинска средства против монаха који чини грешку у читању, појању и канархању,⁷² односно, генерално води рачуна о тачном одржавању богослужења, прописаном вршењу канона при богослужењима, читању диптиха, одржавању панихида по синаксару, чистоти и реду у манастиру, паљењу воштаних свећа и кандила, као и о уредном долажењу и пристојном владању браће на богослужењима.⁷³ Трпезар опомиње и прекорава браћу која се не понаша мирно и долично при трпези. Пошто су његове дужности изричито прописане,⁷⁴ у случају њиховог неизвршавања следила је казна епитимије коју је изрицао игуман.

Оно што је есенција у посвећењу Христу је заправо давање завета онога који се посвећује: да ће живети у девствености (*παρρησία*), сиромаштву (*ἀκτημοσύνη*) и послушности (*ὕπακοή*).⁷⁵ Ови завети су основни елементи монашког устројства и сваки преступ против њих подразумева кажњавање монаха. Важење ових обавеза престаје или самовољним актом напуштања манастира или пресудом игумана која се односи на лишење монашког чина. По Синтагми, кажњавају се епитимијом они мушкарци и жене који су се заветовали на девствовање, а нису обукли монашку одећу, уколико се одрекну завета и склопе законит брак,⁷⁶ као и она жена која је завет девствовања прекршила, па треба да испуни време од петнаест година одређено за прељубу. Дакле, девствовање подразумева уздржавање од полног живота и немогућност склапања брака.

Завет сиромаштва подразумева за монаха последицу правне неспособности поседовања иметка. Хиландарски типик забрањује монасима власништво (посед) ма и најмањег објекта без игумановог знања и не дозвољава им да самовољно имају у својим ћелијама јело, пиће и новац.⁷⁷ Уколико монах напусти манастир и пређе у други, па се покаже да је у међупериоду поседовао неку имовину, Синтагмом је нормирано да та имовина припадне првом манастиру. Иако би у складу са овим заветом за монаха било немогуће чињење било каквих располагања, па у том смислу и писање тестаментa, Синтагма садржи пропис по коме монах, уколико има децу, може и после монашења поделити имовину тестаментом својој деци уз обавезу да задржи себи један део који прилаже манастиру.⁷⁸ Ово је старо римско-византијско правило и по свој прилици није

71 Видети Студенички типик, глава 13. Свети Сава 2008, 111-113.

72 Израз канонархати, наведен у Хиландарском типик (глава 28), означава започињање канона. Сава 1939, 89.

73 Хиландарски типик, глава 15. Свети Сава 2008, 75-76.

74 У глави 9 и 31 Хиландарског типика наглашава се да трпезар одржава општи ред и чистоћу у манастирској трпезарији, да pazi на каквоћу хране и чистоћу прибора за јело и пиће, да у одређено време доноси оброке за браћу, да одржава ред и мир за време трајања оброка и да опомиње оне који то нарушавају. Исто, 64-67, 89.

75 Григоријатски 2011, 36.

76 М-15, Анкирског сабора 19 правило. Властар 2013, 300.

77 Видети главу 24. Свети Сава 2008, 84.

78 М-15, новеле. Властар 2013, 303-304.

било примењивано у Србији, с обзиром да се не налази у одредбама Душановог законодавства.

Прекршај завета сиромаштва још се теже кажњава када је у питању крађа. У Хиландарском типик у прописано је да кривац који украде ствари за богослужење буде осуђен законском казном, без даљег прецизирања. Једино је додата опаска да је могуће отуђивати ову имовину у случајевима *vis maior* (нпр. пожар или земљотрес), али да тада игуман не може одлучивати сам већ само у договору са старијим монасима.⁷⁹ Овде се вероватно примењује правило из Евергетидског типика по коме се након опомене у случају крађе манастирске имовине изриче искључење.⁸⁰ Потврда ове тврдње може се поткрепити и правилом да ће онај ко „макар и један новчић или воћку“ узме преко манастирске заповести бити кажњен епитимијом, а ако „краде од манастира и не исправља се“ биће искључен.⁸¹ Дакле, у зависности од тежине дела и врсте ствари које се протиправно одузимају из манастира, могу се изрећи опомена, епитимија или искључење.

Завет послушности игуману можда је и најважнији, јер се сваки акт њему супротан, по манастирском правном поретку, сматра *ipso iure* ништаван. Да би монах стално пребивао у благословеном стању смиреноумља, од њега се захтева да увек има безрасудну послушност према свом игуману и да тражи његов благослов за све што чини, на шта се, између осталог, и заветује при примању свете схиме. Отуда би оног ко се не исповеда и не причеђује, како пише Св. Сава, требало: „из манастира избацити и одрезати као загнојен уд, и уклањати и одбацити као тешко залечиву или сасвим неизлечиву рану“. Ипак, пошто полаже наду у његово поправљање одустаје од оваквог кажњавања и прописује епитимију, као казну за оне који се не причешћују.⁸² У истом типик у, на још два места, прописује се казна епитимије за непослушност у трпези. Први случај кажњавања предвиђен је за монахе који причом узнемиравају браћу за трпезом или касне на оброк или због вечере касне на молитву, а за то немају оправданог извињења (нпр. уздржавање од јела и пића); у другом случају кажњава се трпезар уколико због своје лењости запостави неке послове у трпезарији.⁸³

Како је рекао Исус Христ: „Који једе тело моје и пије крв моју, у мени остаје и ја у њему“ и: „Ако не једете тело моје и не пијете крв моју, немате живота у себи“.⁸⁴ Управо ове речи инспиришу Св. Саву да одлучењем казни онога ко недовољно приступа или не приступа тајни свете евхаристије у одређеном року,⁸⁵ због тога што се није очистио срамних мисли и говора, оговара, гневан је, злоставља, лаже или упада у страсти. Одлучење без причешћа прописује се и за монахе који произвољно раздељују или неоправдано узимају за себе оно што је манастирско.⁸⁶ Како се у Студеничком типик у инсистира на слободи манастира, одлучењем без причешћа, кажњава се свако ко пожели да узме нешто од манастира, па био он и владајући: „Трипут је он јадан и трипут проклет“.⁸⁷ Синтагма прописује одлучење у случају да монах самоиницијативно напусти манастир и пређе у други или почне световно да живи. У овом случају истом казном би

79 Видети главу 21. Свети Сава 2008, 82.

80 Видети Евергетидски типик, с. 22 р. 865. Gautier 1982, 63-66.

81 Видети Хиландарски типик, главу 24. Свети Сава 2008, 84.

82 Исто, глава 7.

83 Видети Хиландарски типик, глава 9 и 31. Свети Сава 2008, 64-67, 89.

84 Јов. 6,56 и 6,53.

85 Како наглашава Студитски типик: монах који се у року од 40 дана не причести, подлеже казни једногодишњег искључења од учешћа у богослужењима. Гранић 1998 с.222.

86 Видети Хиландарски типик, главе 5 и 20. Свети Сава 2008, 57-58, 81-82.

87 Видети Студенички типик, глава 12. Свети Сава 2008, 110-111.

се казнио и онај ко га је примио.⁸⁸ Ово је у складу са раније поменутиим правилом о одлучењу игумана који није у стању да врати одбеглог монаха. Душанов Законик надовезује се на главу Хиландарског типика посвећеној монашкој бризи о сиромашнима,⁸⁹ с тим да се у првом правном споменику прописује казна одлучења „од сана“ (рашчињавање).⁹⁰

Искључење се у Хиландарском типуку, ако га упоредимо са Студеничким, прописује у случају да неко хоће да угрози слободу манастира.⁹¹ Ова два типика се у малом броју одредби разликују и ово није велика разлика, јер, како смо раније видели, и у Студеничком је поред казне одлучења напоменуто да кривац треба да буде проклет. Хиландаски типик изричито напомиње да кривац треба да буде анатемисан, а одлучење се не помиње. У осталим случајевима искључење је у Хиландарском типуку предвиђено у случајевима повреде обета послушности и то у неким случајевима после вишекратног изрицања блажих казни, а у другим без икаквих претходних дисциплинско-казнених мера. Уколико се монах препире са игуманом, не чека његова наређења, није задовољан местом које му је у трпези наменио, после треће опомене треба да се искључи. Након изречене епитимије због кашњења на молитву или вечеру у случају поврата монах ће се казнити искључењем. Слично је и са онима који не устану на време за јутарњу службу, после треће епитимије биће избачени. Међутим, моментално треба да се избаце они који су међу монасима „безаконици“, по цену да их у манастиру остане мало.⁹² У Синтагми се помиње да се анатемом казне они који изговарајући се подвижништвом напуштају своју децу: „Ако неко тако не промишља о својим укућанима – вере се одрекао и гори је од неверника.“⁹³

На који начин игумани изричу казне које се градирају од лакших ка тежим боље ће показати примери. Опомена се као најблажа казна, зарад поправљања починиоца, најчешће изриче трократно пре кажњавања.⁹⁴ У складу са Хиландарским типиком опомињу се они монаси који организују тајне „сујетне“ састанке због чега се ствара раздор и неред у братству и ако од овога не одступе биће кажњени.⁹⁵ На овом месту прецизира се строжија казна, међутим, ипак се на основу одредби других типика може закључити да се у зависности од тежине дела изрицала епитимија, одлучење или искључење.⁹⁶ Монаси ће добити укор уколико срамно говоре или се распусно смеју, а ако се не поуче „законима љубави“ од епископа и у поврату наставе са истом праксом биће кажњени епитимијом.⁹⁷

Епитимија је најчешће предлагана казна за различита дела у свим црквено-правним споменицима. Вероватно су разлози за овакво решење били ти што се изрицала након блажих казни и зато што је обухватала неколико модалитета у којима је могла да се испољи. Сем тога, ова казна била је сатавни део световног Душановог законодавства, те се изрицала и верницима за одређена кривична дела у циљу поправљања кривца као

88 М-15, првог-другог сабора 4 правило. Властар 2013, 297-298.

89 Упоредити чл. 28. Душановог Законика са главом 38 Хиландарског типика. Новаковић 1898, 27-28; Свети Сава 2008, 96-97.

90 Новаковић 1912, 367.

91 Упоредити у оба типика главу 12. Свети Сава 2008, 71-72, 110-111.

92 Видети Хиландарски типик, главе 9, 25 и 28. Свети Сава 2008, 65-67, 85, 87.

93 М-15, сабора у Гангри 13 правило. Властар 2013, 298.

94 Постоје примери и када се изриче вишекратна опомена. Гранић 1998 с,222.

95 Видети главу 23. Свети Сава 2008, 83-84.

96 Видети фусноту 80.

97 Видети Хиландарски типик, глава 4. Свети Сава 2008, 54-57.

poena e medicinales.⁹⁸ У складу са одредбом Душановог Законика, монах који би пожелео да напусти манастир – „збаци расе“ кажњавао би се епитимијом (у облику држања у тамници), али да то траје само до оног момента док се поново „не врати у послушност“.⁹⁹ Идентична казна предвиђена је и у Синтагми за оне који су се постригли због болести, жалости или дрскости, па након тога пожелели да се врате међу мирјане,¹⁰⁰ а слично је и у Хиландарском типикју за искушеника који пожели да напусти манастир и том приликом понесе оно што је даровао. За такво дело искушеник се проглашава „свештенокрадцем“ и кажњава епитимијом.¹⁰¹ Чињењем истог дела монах се идентично кажњавао и у Синтагми, с тим што се овде прецизира да ће се одредба примењивати и на монахиње.¹⁰²

У уводном делу овог поглавља напоменуто је да је облик држања у тамници казне епитимије оспорљив зато што није прописан канонима. Међутим, чини се да ова казна има своје оправдање када се примењује за кажњавање монаха или искушеника који желе да напусте манастир, зато што је у складу са сврхом казне. Наиме, њом се постиже индивидуална превенција на тај начин што се изолацијом монах подстиче да размишља о својој кривици и подвргава је суду своје савести. Општа превенција остварена је тако да се не само монаси, него и искушеници и побожни људи који су можда размишљали о томе да се замонаше, добро размисле да ли ће напуштати манастир. Коначно, васпитна функција види се у томе што се казном чува углед манастира, те да не може неко ко је одлучио да се посвети Богу тако лако од тога одустати. Сем тога, ову тамницу не треба схватити као прави затвор за осуђенике, већ у духу римског права – да служи да се дотични привремено ту чува да не би побегао и да би се поправио.¹⁰³ Ово је у складу са одредбом Душановог Законика да ће казна трајати до момента док се монах не покаје.¹⁰⁴ Непрестана молитва, строги пост, смиривање тела и савлађивање своје воље у условно речено „тамници“, пошто је она у манастиру, није нешто што може тешко да падне монаху, чији земаљски живот и није друго него време проведено у молитви и покајању. Могуће је да би можда требало да буде издвојена као посебна казна, јер корективни карактер епитимије није у складу са суштином заточења – лишавање кривца слободе. Такође, не може јој се признати црквено-правна основа зато што није нормирана канонима. Међутим, вишевековна пракса и нормирање у типикима и законикима дали су овој казни и правни карактер, па она и у том смислу има своје оправдање.

Закључак

Ако је за световног човека устав највиши правни акт, онда је за монаха типик устав. Како је постојала потреба да братство не заборави одредбе манастирског устава и да се онемогући да се поједини монаси код извесних поступака изговарају непознавањем одредаба манастирског устава, унесен је у поједине типике пропис да се типик има у току године више пута прочитати. Тако је у Хиландару типик читан у

98 Соловјев 1998, 465.

99 Видети чл. 19. Душановог Законика. Новаковић 1898, 22-23.

100 Властар у Синтагми помиње у делу М-15 и раније истакнуто 19-о правило Анкирског сабора, по коме ће се епитимијом казнити монах и монахиња који су се заветовали на девствовање уколико се одрекну завета и склопе законити брак. Властар 2013, 300.

101 Видети главу 37. Свети Сава 2008, 95-96.

102 М-15, прво-другог сабора 6 правило. Властар 2013, 295.

103 Watson 2009, D. 48. 19. 8. 9.

104 Видети фусноту 99.

трпези почетком сваког месеца и на дан ктиторове смрти. Сваки акт измене, допуне или стављања ван снаге одредаба типика има се сматрати правно неваљан, а аутор таквог акта подлеже казни искључења из манастира.

Поређењем Хиландарског и Студеничког типика долази се до закључка да постоји разлика у обради аутономије манастира (поседа неограничене правно-пословне способности и потпуне административне самосталности уз искључење сваке ингеренције органа црквене и државне власти у ову сферу). Наиме, у Хиландарском типиксу се аутономија штити од световне и духовне власти, а у Студеничком Св. Сава поклања поверење владару и поверава му очување аутономије. Из овог разлога, у оба типика, могу се уочити поједини различити прописи о киновији и кажњавању монаха. Избор игумана у Хиландарском типиксу је унутрашњи (бира га *collegium* монаха), док је у Студеничком спољашњи (бирају га владар, епископ и игумани других манастира). Ко угрози аутономију манастира у Студеничком типиксу кажњава се одлучењем уз претњу „нека је проклет“, а у Хиландарском уместо одлучења предвиђена је само анатема. Коначно, у Студеничком типиксу шири је круг оних који се кажњавају за крађу манастирске имовине, укључујући и владара.

Душанов Законик и Синтагма Матије Властара унели су неке новине у сфери киновије и кажњавања монаха. Пошто киновија подразумева и права и обавезе монаха, може се приметити да је у Синтагми предвиђена обавеза више него у другим правним споменицима. Она се односи на образовање монаха (преписивање светих књига и обављање заната сразмерно способностима). Ова два споменика, за разлику од типика, предвиђају већи број услова за ступање у монашки чин. Душанов Законик једини дозвољава женама (царици и краљици) улазак у мушки манастир, а само се у Синтагми може приметити одредба о слободном тестаментарном располагању монаха својом имовином. Постоји разлика у систематизацији казни којима су кажњавани монаси. У типичима се оне налазе без неког нарочитог реда, док су у Душановом Законику и нарочито у Синтагми сређене у посебном поглављу. Ова два правна споменика уопште не предвиђају укор и опомену као казне, а чувено „строжије“ византијско кажњавање може се уочити у Синтагми која једина предвиђа епитимију, у облику заточења, за жене (монахиње). Такође, Душанов Законик и Синтагма немају одредбе о крађи манастирске имовине.

Када је реч о Душановом законодавству, треба напоменути да Законик, због рада светогорских монаха на њему, садржи неке одредбе којих нема или су модификоване у односу на Синтагму. Пример би био члан који говори о кажњавању црквених великодостојника постављених митом, где се у Синтагми за рукоположеног и оног ко га је рукоположио предвиђа казна одлучења, а у Душановом Законику казна искључења. Законик у набрајању оних који би могли бити оптужени иде и корак даље, па наводи и игумана о коме нема спомена у Синтагми. Такође, има примера да су у Законику директно преузимане неке одредбе из Потуне Синтагме, уместо да остану саставни део Скраћене Синтагме. То је случај са прописом којим Законик наређује одржавање оштежитија и договарање игумана са најстаријим монасима. Пошто су у раду обрађене одредбе Потпуне Синтагме важно је истаћи да су од њих у Скраћеној Синтагми остале: правило о року од три године искушења пред постриг и кажњавање игумана који дозволи монаху после извршеног пострига да живи у свој кући уместо у манастиру или прими неког монаха за мито.

Казна би требало да буде само нужна последица учињеног дела, а не да носи осветнички карактер. У том смислу због специјалних одлика киновијског живота истичемо речи Св. Теодора Студита: „Исповедам, такође, заједно са другима, да је монашка схима узвишена и преузвишена и анђелска. Она има особину да очишћује од

свакога греха, уколико човек живи савршено по њеним заповестима. Очигледно је да се то дешава онда када неко живи сагласно подвижничким правилима светог и великог Василија, а не када их непотпуно држи, као што чине поједини, који једна правила држе, а друга пренебрегавају.“.

Извори

Властар, Матија (2013): *Матија Властар Синтагма* (превод Татјана Суботин-Голубовић). Београд: САНУ.

Gautier, Paul (1982): “Le typikon de la Théotokos Évergétis”. *Revue des études byzantines* 40. Paris: Institut Français d'Études Byzantines, 5-101.

Доментријан. (1938): *Живот светог Саве и светог Симеона* (превод Лазар Мирковић, предговор Владимир Ћоровић). Београд: Српска књижевна задруга.

Лествичник, Свети Јован (2008): *Лествица*. Манастир Хиландар: Хиландарски путокази.

Новаковић, Стојан (1898): *Законик Стефана Душана: цара српског 1349 и 1354*. Београд: Државна штампарија.

Новаковић, Стојан (1907): *Матије Властара Синтагмат. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Новаковић, Стојан (1912): *Законски споменици српских држава средњег века*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Радојчић, Никола (1950): *Душанов законик 1349-1354*. Нови Сад: Градска штампарија.

Свети Сава (1928): *Списи Св. Саве*, Дела старих српских писаца, књига I. (приредио Владимир Ћоровић). Београд-Ср. Карловци: Српска манастирска штампарија.

Свети Сава (2008): *Свети Сава, Сабрани списи* (приредио Димитрије Богдановић). Београд: Просвета.

Свети Сава (1939): *Списи Светог Саве и Стевана Првовенчаног* (приредио Лазар Мирковић). Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Соловјев Александар (1926): *Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века*. Београд: Геца Кон.

Теодосије (1973): *Живот светог Саве* (предговор Ђорђе Трифуновић). Београд: Ђура Даничић.

Watson Alan (2009): *The Digest of Justinian Vol. 2*. (ed. and trans. Alan Watson). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Литература

Григоријатски, Јеромонах Димитрије (2011): *Монашка схима равноанђелски живот. Значај свете тајне монашке схиме по светим оцима*. Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара.

Гранић, Филарет (1998 а): „Одредбе Хиландарског типика Св. Саве о ступању у манастирску заједницу и о делокругу братског сабора“. *Богословље*. Православни богословски факултет, Универзитета у Београду, 161-171.

Гранић, Филарет (1998 б): „Одредбе Хиландарског типика Св. Саве о харитативној делатности манастира“. *Богословље*. Православни богословски факултет, Универзитета у Београду, 172-179.

Гранић, Филарет (1998 с): „Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве“. *Богословље*. Београд: Православни богословски факултет, Универзитета у Београду, 180-225.

Гранић, Филарет (1998 d): „Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве о настојатељу и осталим манастирским функционерима“. *Богословље*. Православни богословски факултет, Универзитета у Београду, 226-240.

Гранић, Филарет (1998 е): „Црквено-правне одредбе Карејског и Хиландарског типика Св. Саве о келиотима у вези с аналогним одредбама грчких манастирских типика“. *Богословље*. Београд: Православни богословски факултет, Универзитета у Београду, 241-249.

Гранић, Филарет (1998 f): „Монаштво у служби ближњега у старом и средњем веку“. *Богословље*. Београд: Православни богословски факултет, Универзитета у Београду, 67-72.

Грујић, Радослав (1935): „Царица Јелена и ћелија св. Саве у Кареји“. *Гласник Скопског Научног Друштва 14*. Скопље: Скопско научно друштво, 43-57.

Грујић, Радослав (1936): „Палестински утицаји на Св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији“. *Светосавски зборник I, Расправе*. Београд: Српска краљевска академија, 277-312.

Лиречек, Константин (1952): *Историја Срба I*. (превод Јован Радоњић). Београд: Научна књига.

Милаш, Никодим (2004): *Православно црквено право*. Београд-Шибеник: Истина.

Милаш, Никодим (2005): *Црквено казнено право*. Београд-Шибеник: Истина.

Мирковић, Лазар (1934): „Скитски устави Св. Саве“. *Братство 28*. Београд: Друштво „Свети Сава“, 51-67.

Мошин, Владимир (1979): „Правни списи светога Саве“. *Сава Немањић – свети Сава, Историја и Предање* (приредио Војислав Ђурић). Београд: САНУ, 101-126.

Новаковић, Стојан (1871): „Живот српског испосника Петра Коришког“. *Прилози к историји српске књижевности. ГСУД 29*. Београд: Државна штампарија, 301-346.

Острогорски, Георгије (1947): *Историја Византије*. Београд: Просвета.

Петровић, Миодраг (1986): *Студенички типик и самосталност српске цркве*. Београд: Дечије новине.

Ракићевић, Тихон (2015): „Заповести Светог Саве монасима Студенице (1206/7) у односу на узор“. *Богословље I*. Београд: Православни богословски факултет, Универзитета у Београду, 294-310.

Савић, Виктор (2016): „Српски превод „Евергетидског синаксара“ у два синајска рукописа“. *Зборник радова Византолошког института LIII*. Београд: САНУ, 209-235.

Соловјев, Александар (1998): *Историја словенских права. Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*. Београд: Службени лист СРЈ.

Sanja Gligić

**THE REGULATIONS ON THE MUTUAL (*KOINOBIA*) LIFE
AND PUNISHMENTS OF MONKS**

Saint Sava give as a present to the Serbian monasteries Typikons of the Kareja, Hilandar and Studenica under the influence of the Typikon of the Virgin Evergetis, Typikon of the Jerusalem and Typikon of the St. Theodore the Studite. These church-legal documents are the basis of the rules of life and the disobedience of monks, for which they were punished. However, in order to complete the entire topic of the church-legal regulations of monastic life and punishments for noncompliance during the reign of the Nemanjic dynasty (1168-1371), the paper deals with the two more legal documents: Byzantine Syntagma of Matija Vlastar and the The Code of Dusan, in order to see similarities and differences in relation to the previous legislation devoted to this issue.

